

Multiculturalitats urbanes

Jordi Moreras*

A les darreries del segle XX, la qüestió urbana pren una renovada importància en els debats socials i polítics, al configurar-se els processos d'urbanització en una de les principals dinàmiques a nivell mundial. Tal com indiquen diferents analistes, no només a principis del proper mileni la majoria de la població en el món viurà en nuclis urbans, sinó que les ciutats es constituïran en centres que organitzaran les relacions econòmiques, polítiques, culturals i de comunicació a escala planetària.

Històricament, un dels principals motors de creixement urbanístic ha estat els fluxos migratoris. L'arribada de noves poblacions als nuclis urbans ha afavorit el seu creixement, no només poblacional sinó també espacial. Aquest procés, especialment important en els grans nuclis urbans dels països en vies de desenvolupament, és vist amb preocupació a Europa Occidental, malgrat que quantitativament adquireix un volum molt menys important. Les societats occidentals, prou homogènies culturalment parlant, observen l'arribada i instal·lació de poblacions ètnicament diferenciades en els seus principals nuclis urbans. Noves migracions, que com en etapes anteriors, contribueixen activament a transformar i fer evolucionar les ciutats com a espais diversificats, on conflueixen diferents socialitats i referències culturals.

Noves poblacions que la ciutat ha d'acollir d'una manera efectiva, per tal que aquest nou potencial no es transformi en element de desestabilització social. Nous reptes de cara a gestionar aquesta creixent heterogeneïtat social i cultural, que no sempre significa desenvolupar programes d'atenció específica (l'anomenada discriminació positiva), sinó simplement ampliar els recursos de la ciutat per atendre aquests nous ciutadans.

Recordem, sinó, que els dos principals problemes amb què es trobà la ciutat de Barcelona a la dècada dels anys seixanta foren l'habitatge i els equipaments escolars per tal de poder acollir la important migració provinent d'altres parts de l'Estat espanyol.

Avui en dia, les ciutats es converteixen en espais compartits per poblacions amb referents culturals diferents. La seva proximitat física no sempre es transforma en una proximitat social, fet que contribueix a la formació d'espais duals, aparentment compartits però simbòlicament i significativament aïllats un de l'altre. Corregir les dinàmiques segregadores que es desenvolupen en aquest context es converteix avui en dia en una de les principals preocupacions de les administracions polítiques locals a Europa.

Proporcions i percepcions

Sovint, quan es parla de presència immigrant a la ciutat, dos semblen ser els principals arguments: un de tipus numèric, fent referència al percentatge d'aquesta presència respecte al conjunt de la població autòctona resident, i un altre de tipus social, respecte a les percepcions que genera aquesta presència en forma de concentracions, freqüentment definides sota el terme de gueto. Sens dubte, el primer argument condiciona el segon, quant a que sembla que estigui construït entorn a una imprecisa noció quantitativa que mesura el "líndar de la tolerància". Aquestes argumentacions numèriques que, fonamentades sobre uns criteris absolutament aleatoris (com mesurar una actitud humana com la tolerància o la solidaritat?), i que també estan presents en altres àmbits com és l'escolar, amaguen

*Antropòleg. Responsable de l'àrea de Migracions de la Fundació CIDOB

darrere seu el recel que professa la societat majoritària davant del procés d'integració dels col·lectius minoritaris. A través de l'acceptació acrítica d'aquests límits perceptuals, la societat interpreta qualsevol mena d'expressió col·lectiva per part d'aquestes minories (per exemple, desenvolupar un patró residencial preferent en un o altre barri de la ciutat), com a índex per avaluar el seu grau i voluntat d'integració.

Com a forma de repensar les vinculacions entre l'argument percentual i la percepció social de la presència immigrant, analitzarem en concret el cas de la ciutat de Barcelona. El 2,8% de la població que resideix a Barcelona és estrangera, percentatge que representa un total de 43.214 persones (dades de la Subdelegació del Govern a Barcelona per a 1996). Si comparem aquest índex amb el d'altres ciutats europees (Brussel·les i Rotterdam, amb barris amb un 37% i 25%, respectivament, de població d'origen estranger el 1996), no deixa de ser una xifra relativament baixa. No obstant, això no ha impedit que es generi una creixent percepció social d'aquesta presència, especialment en una sèrie de barris (com és el de Ciutat Vella), però no en el conjunt de la ciutat. Les dades que ofereix el padró municipal de Barcelona entre 1995 i 1997 mostren l'augment del nombre de residents estrangers a gairebé tots els districtes de la ciutat, però sembla com si socialment només s'identifiquessin uns i no altres com a "barris immigrants". El Raval no només es converteix en el barri on hi ha més estrangers de la ciutat, sinó on aquesta presència es fa més visible i notòria. En canvi, a Pedralbes, on resideix també un important percentatge de població estrangera, per sobre de la mitjana barcelonina, ningú gosaria considerar-lo com a barri immigrant. La subtil diferenciació social que es fa entre la figura de l'estranger i l'immigrant, aquest segon associat estereotípicament al magribí, al filipí o al pakistaní, s'incorpora en la pròpia defi-

L'assentament de noves poblacions contribueix a generar nous espais de referència, nous centralitats i nous significats en l'espai urbà, que s'afegeixen als que ja havien estat definits pels autòctons. Es produeix allò que podria anomenar-se, la redefinició d'aquests espais, proposant nous usos i noves temporalitats. Els nous espais comercials, associatius i religiosos promoguts per aquests col·lectius actuen com a referent per interpretar aquest espai urbà

nició de l'espai urbà que els alberga.

Si aquesta presència es fa cada cop més evident és segurament pel fet que es situa temporalment i espacialment en la quotidianitat d'aquests espais urbans. Temporalment, quant a que s'observa clarament el desenvolupament de processos d'assentament i d'estabilització del trajecte migratori d'aquests col·lectius. Contràriament a un dels tòpics que es vinculaven amb la immigració, la gent emigra per quedar-s'hi, i la seva presència deixa de ser provisional. Espacialment, pel fet que aquesta presència s'expressa en tota una sèrie d'espais compartits amb la població autòctona, com són les escoles, els hospitals, els mercats, els habitatges, entre d'altres.

La visibilitat que es deriva d'aquesta presència provoca diferents reaccions per part dels autòctons que sovint es formulen en termes de territorialitat, manifestant la seva por a ser envaïts pels nous residents, especialment si aques-

ta residència s'acompanya de la creació d'espais comercials. També es reacciona acusant als nous vinguts de degradar socialment i urbanísticament els barris on s'instal·len, o se'ls acusa de crear guetos, considerant-los més com a expressió d'una actitud de relegament comunitari i antintegradora, que no com a resultat d'una sèrie de processos de segregació social.

Són aquestes reaccions aquelles que vénen a respondre una determinada presència immigrant, i és a través d'aquesta quan es reactiven tota una sèrie de problemàtiques que ja estaven inscrites abans de l'arribada d'aquests col·lectius. És especialment en l'espai urbà, on la immigració actua com a paper tornassol indicant les seves mancances i deficiències. Per exemple, i tornant al cas de Barcelona (encara que això també és aplicable a altres poblacions catalanes), la instal·lació de col·lectius immigrants en els centres històrics, més que contribuir a la seva degradació (sovint s'obliden dues qüestions: que aquests espais urbans ja es trobaven degradats abans de l'arribada d'aquesta població, i que són aquests nous residents els qui més inverteixen en reformes dels seus habitatges), ha demostrat la necessitat de procedir a una progressiva reforma urbanística. A Barcelona, l'ambiciosa reforma iniciada ja fa quinze anys està entrant en la seva etapa final, després d'haver escomès importants intervencions urbanístiques i socials als quatre barris que componen Ciutat Vella. Si algun procés està transformant de debò el barri, aquest és sens dubte la reforma interior i no només la immigració, com proclamen algunes veus.

Concentracions urbanes

Sovint no es té present que les migracions actuals, malgrat que culturalment són més diferenciades que les anteriors, segueixen mantenint una sèrie de patrons similars amb els d'altres fluxos anteriors, com ara el tema de la concentració espacial. Fonamentalment s'acostuma a recórrer a l'explicació de tipus econòmic, per argumentar el desenvolupament d'aquests patrons de residència tant d'autòctons com de nous vinguts. Segons aquesta lògica, els barris on el preu de l'habitatge és més baix, reben una població amb baixos recursos, tal com sembla ser el perfil general dels immigrants, nacionals i estrangers, en el moment de la seva arribada.

No obstant, la fluctuació en el mercat immobiliari, amb la modificació del preu dels lloguers, la reforma de determinats espais urbans, entre d'altres factors, fan que l'explicació econòmica, sense deixar de tenir importància, hagi de recórrer a altres elements complementaris. Per exemple, segons les característiques pròpies de cada flux migratori, cal

contemplar el desenvolupament d'allò que podríem anomenar factor comunitari, pel qual la concentració preferencial d'un col·lectiu estranger en un determinat barri és afavorida per l'anterior presència de membres del mateix col·lectiu, que prèviament han creat una xarxa comunitària, la qual adopta una estructura formal o informal, i que afavoreix l'acollida de nous compatriotes. També caldria tenir present el factor treball, el qual especialment en el sector domèstic, provoca que membres de determinats col·lectius d'origen immigrant resideixin en els barris més benestants de la ciutat.

És a dir, atenent a tots aquests factors, cal tenir present l'evolució d'aquests patrons de residència, amb la seva complexitat d'elements, fugint de certes argumentacions que expliquen tals concentracions com a expressió de plegaments comunitaris. Fora d'aquesta lògica, creiem que la concentració residencial d'aquests col·lectius suposa abans que tot recuperar la proximitat espacial entre persones del mateix origen, que el propi trajecte migratori havia trencat, com a criteri fonamental per sustentar les xarxes socials que es desenvolupen en el si dels mateixos. El principi de densitat que expresa una major aflluència de relacions, creix amb la proximitat. Els vincles relacionals estan presents en aquest espai i actuen com a base d'aquestes concentracions: familiars i amists constitueixen les anelles de la cadena migratòria. D'aquesta manera, tal com han mostrat altres estudis a Europa, el desenvolupament d'unes determinades estratègies de concentració espacial correspon a una primera etapa d'evolució en el procés d'inserció en l'espai d'aquests col·lectius, que prepara el terreny per a una major incorporació i presència en el conjunt del teixit urbà receptor. Dues dades ens indiquen, comparativament, el desenvolupament d'aquesta tendència vers la progressiva dispersió: el 1970 residien a Ciutat Vella un

total de 20.315 persones que havien nascut a Andalusia; avui en dia són unes 7.671. El 1995, el 57,7% (1.620 persones) de tots els marroquins que residien a Barcelona ho feien a Ciutat Vella, mentre que dos anys més tard només representava el 51,6% (uns 1.804), passant aquella població a instal·lar-se en altres parts de la ciutat.

Els barris, nous escenaris de convivència multicultural

Tot espai urbà desenvolupa en el seu interior una sèrie de dinàmiques pròpies, que configuren les característiques que el defineixen socialment, culturalment i econòmicament. Com a espai que no es pot considerar neutre, rep l'arribada de noves poblacions que s'insereixen en aquest teixit urbà predefinit, adaptant-se als factors que el configuren. Però més enllà de les condicions estructurals que caracteritzen tota zona urbana, el fet que ens interessa destacar aquí és els referents significatius que també estan presents. Els barris són quelcom més que una munió d'edificis i carrers ubicats en una determinada part de la

No es pot practicar una política contemplativa que deixi als barris populars la difícil tasca de la convivència multicultural, sense intervenir en els problemes de base que estan presents, abans i després de la progressiva arribada d'aquesta població immigrada

ciutat. Són, sobretot, espais urbans sobre els quals s'ha desenvolupat una certa socialitat, arrelada amb una història recent, i que generen tot un seguit de referents identitaris i un sentiment de pertinença per a aquells que hi resideixen. La reivindicacions veïnals, els espais recuperats per al barri, les festes majors, indiquen tota una sèrie de moments inscrits en la memòria present dels barris.

L'assentament de noves poblacions contribueix a generar nous espais de referència, noves centralitats i nous significats en l'espai urbà, que s'afegeixen als que ja havien estat definits pels autòctons. Es produeix allò que podria anomenar-se, la redefinició d'aquests espais, proposant nous usos i noves temporalitats. Els nous espais comercials, associatius i religiosos promoguts per aquests col·lectius actuen com a referent per interpretar aquest espai urbà. Sembla evident, doncs, que la idea que un té de la ciutat i de l'espai urbà depèn de l'ús que se'n fa d'ell. L'immigrant construeix i manté una imatge de la ciutat que reflecteix el seu estatut de forà. Així, el procés d'apropiació d'aquest espai es converteix en transformació del mateix, com a forma de mantenir un marge de distància –simbòlica fonamentalment, però que també pot transformar-se en física– respecte a la societat d'acollida europea.

D'aquesta manera, diferents trames de significats comparteixen un mateix espai urbà sense que sovint es prengui consciència plena d'aquest compartir quotidià en el barri. La quotidianitat es converteix en àmbit on conflueixen diversos referents culturals que es troben condicionats a entrar en relació, en diàleg. En barris com el de Ciutat Vella, la tradició de compartir una quotidianitat diversificada es troba inscrita en la seva memòria popular, i ara l'experiència adquirida es converteix en guia de la qual poden aprendre la resta de districtes de la ciutat.

No obstant, no s'ha d'oblidar que la quotidianitat també és un espai de disputa, i que s'hi troben presents els interessos que mouen les diferents persones i col·lectius implicats. No es pot practicar una política contemplativa que deixi als barris populars la difícil tasca de la convivència multicultural, sense intervenir en els problemes de base que estan presents, abans i després de la progressiva arribada d'aquesta població immigrada. El fantasma de l'exclusió social, tant present en aquests contextos urbans, pot convertir-se en el motor de nous discursos racistes i xenòfobs que prenguin com a objecte els col·lectius d'origen immigrant. Per tal de no veure com s'aixequen noves fronteres en el si dels nostres barris, caldrà fomentar d'una manera decidida la comunicació entre gent diferent, com a forma de superar les distàncies socials i contribuir a la creació de noves identitats compartides i solidàries. ■